

TƏHSİL FƏLSƏFƏSİNİN ELMİ BİLİK SAHƏSİ KİMİ TƏŞƏKKÜLÜ

Slementyeva Tatyana Valeryevna
Novosibirsk Dövlət Memarlıq-İnşaat Universiteti

Açar sözlər: təhsil, biliklər, integrasiya, təhsil paradigməsi.

Ключевые слова: образование, знания, интеграция, парадигма образования.
Key words: education, knowledge, integration, training paradigm.

Elmda "təhsil" məfşumunun tərifinə bir neçə yanaşma malumudur.

Fəlsəfi nöqtəyi-nəzərindən bu, cəmiyyətin bir şəxs, yaxud qrupdan digərindən dəyərlərini, təcrübələrini, biliklərini ötürməsinə rəsmiləşdirilmiş prosesidir. Vətəndaşın təhsil almış dedikdən, fəlsəfə biliyi subyekti-nin sənədlə tsədilənən müəyyən məarif səviyyəsinə çatması nəzərdə tutulur (1, səh.150). Filosofların fikrincə, "fəlsəfə" program hazırlanıqdan qərər vermənin başlangıç nöqtəsidir və programla əlaqədər veriləcək qərarların əsasını təşkil edir" (J.Soodlanda).

Hal-hazırda klassik təhsil modelinin müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab vermediyi barədə fikirlər də vارد. Təhsilin fəlsəfi dərk edilməsi "təhsil fəlsəfəsi" adında müstaqil fənnin formalaşmasında öz inikasınu tapmışdır.

Elmi biliyin müstaqil sahəsi kimə təşəkkül prosesində olan təhsil fəlsəfəsi, ümumi fəlsəfənin nəzəri-metodoloji aparatını birləşdirir, konkretlaşdırır, xoşusi elmlərdə toplanan biliklərdən istifadə edərək pedaqoji gerçeklik, onun məsələləri və ziddiyatlarına münasibəti təkmilləşdirir və bu gerçekliklərə müəyyən mənənlər qazandırıb, dəyişdirilməsinin mümkün konseptual variantlarını irali sürür (2, səh.24).

Klassik təhsil paradigməsinə tarix boyunca müxtəlif döllərlə verilmişdir. Klassik paradigmaya xas olan ideal və normalar modifikasiya edilmiş, tamamlanmış, dəyişdirilmişdir. İbtidai və orta təhsil sistəmində ifadəsinə tapan universal təhsil istiqaməti sonradan başqa bir ideya – şəxsiyyətin töbii hüquqları, o cümlədən təhsil hüququ ideyası ilə təkmilləşdirildi. Bizim ölkəmizdə şəxsiyyətin töbii hüquqları ideyasına uzun zaman heç əhəmiyyət verilməmişdir. Dövlət sistəmində müəyyən (olduqca orta) təhsil səviyyəsi əvvəllər siniflər üzrə fərqləndirilmiş, sonra ümumi təhsil olaraq bərabərləşdirilmişdir. Eyni zamanda şəxsiyyətin təhsili seçmə hüququna malik olduğu tamamilə nəzərdən qərarcılmışdır.

Bununla belə təhsilliliyin başa düşülməsinə yanaşmalar da dayısıdır. İnsan və təhsillilik barəsində ənənəvi fikirlərdən əlavə yeni fikirlər formalasır, pedaqogikanın antropoloji əsaslarının əvəz olunması gerçekleştirir. Təhsilli insan, hətta dünyagörüşü formalasmış olsa belə, "bilən insan" olmaqdan dəha çox həyata hazırlanmış, müasir mədəniyyətin mürəkkəb məsələlərinə bələd olan, həyata yerini dərk etməyə qabil insan olur (3, səh.27). Təhsil azad şəxsiyyətin formalaşması, digər insanları başa düşümsə, təşəkkürün, təsniyyətin formalasması və

nəhayət, insanın əməli iş və hərəkətləri üçün şərait yaratmalıdır.

Zəmanəmiz üçün önəmli olan dəha bir tələb idir mədəniyyətin başa düşülməsi və qəbul edilməsidir. Bu nəfəsənə mənəda anlaşılmış olar ki, o, öz daxilində dark edilmiş, yalnız müxtəlif mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqədə, görüş, dialoq içərisində öz mədəniyyətinin yaşadılmasının və qurumlarında təhsil sisteminin müstəsna rolu vardır; sözügedən xüsusiyyətlərdə iştirak edən fərd milli şürən və milli psixologiyamın daşıyıcılığını olur.

2) Bu cəmiyyətdə hakim olan məqsədlərin, dəyərlərin, həyat ideallarının gənc nəsillərin formallaşması. Bu sahədə gənclər cəmiyyətin həyatında fəal iştirak edir, ictimailəşir, sosial sisteme integrasiyaya edilir. Öz ana dilinin, vətənin tarixinin, adəbiyyatının, mənəvi-əlaqə principlarının öyrənilməsi gənc nəsildə hamı tərəfindən qəbul edilmiş dəyərlər sisteminin formallaşması üçün zəmin yaradır; bu sahədə gənc nəsil başqa sözə, ilk növbədə humanitar cəhətdən qoyulur. Təbiyyat dün-yagörüşü müasir mədəniyyət və təhsil vəsiyyətində, demək olar ki, hər ikinci adama aşanın, lakin dün-yaya humanitar münasibətin əsikliyi getdikcə daha çox hiss olunur və on zəruri ideal kimi dərk edilir.

Təhsili fəlsəfi kateqoriya kimi nəzərdən keçirərək təhsilin cəmiyyətə təsir dərəcəsini müəyyən etmək lazımdır ki, bu, cəmiyyətdə təhsilin funksiyalarının təhlili ilə mümkündür.

1) Mədəniyyətin cəmiyyətə ötürülməsi və yayılması onların arasında ən önəmli olandır. Bunun mənəsi odur ki, təhsil təsisi-si vəsaitəsə sözün ən geniş mənasında başa düşülen mədəniyyətin dəyərləri (elmi biliklər, incəsənat sahəsində nailiyyətlər, əlaqəli dəyər və normalar, dəvrənşəq qaydaları, müxtəlif peşələr xas olan təcrübələr və s.) nəsildən-nəsle töriülür. Başarıyyətin tarixi boyunca təhsil biliklərin başlıca mənbəyi, cəmiyyətin məarifləndirilməsinin vəsaiti

olmuşdur. Bunu da unutmaq olmaz ki, hər xalqın mədəniyyəti öz milli-ətnik köklərinə malikdir, buna görə də milli mədəniyyətin və eləcə də onun təkrar edilməz, unikal xüsusiyyətlərinin yaşadılmasının və qurumlarında təhsil sisteminin müstəsna rolu vardır; sözügedən xüsusiyyətlərdə iştirak edən fərd milli şürən və milli psixologiyamın daşıyıcılığını olur.

Daha bir takidli tələb əlaqəli, məsuliyətli insanın formallaşmasıdır. Həmin tələb bu gün insanın xeyir və şər, özünüñ həyatda yeri, biliq, təbiətdən, mədəniyyətin tələyindən, öz yaxınlarından müsəllyatlılıq və s. əlaqəli gerçəkliliklər dark etməsi nöqtəyi-nəzərindən, başqa sözə, ilk növbədə humanitar cəhətdən qoyulur. Təbiyyat dün-yagörüşü müasir mədəniyyət və təhsil vəsiyyətində, demək olar ki, hər ikinci adama aşanın, lakin dün-yaya humanitar münasibətin əsikliyi getdikcə daha çox hiss olunur və on zəruri ideal kimi dərk edilir.

Təhsili fəlsəfi kateqoriya kimi nəzərdən keçirərək təhsilin cəmiyyətə təsir dərəcəsini müəyyən etmək lazımdır ki, bu, cəmiyyətdə təhsilin funksiyalarının təhlili ilə mümkündür.

2) Sosial seleksiya formal təhsil təsisi-nin ən mühüm funksiyalarından biridir. Təhsil prosesinin strukturü elə təşkil edilmişdir ki, artıq ilk mərhələlərdə oxuyan şəxslərə differensial yanaşmaq imkanını verir (təhsil prosesinin "çatı" deyilən subyektlərinin təhsil vərəmə strategiyasının dəyişdirilməsi, istedadlı və qabiliyyətli olanların həvəsənləndirilməsi).

3) Sosial və mədəni dəyişikliyin

funksiyalar müasir təhsil təsisatının üstünlüyüdür.

Yuxarıda bahs olunan funksiyaların həyata keçirilməsinin an azı iki məxanizmni ayrırlar:

1. Ali təhsil müəssisələrinin elmi-tədqiqat işi çərçivəsində keçirdikləri elmi-tədqiqat. Ali məktəb elmi tərəqqiyə yardım etməklə yanaşı, cəmiyyətin mədəni irsinin zənginləşməsi və genişlənməsini da çox ənənəli təhsil verir. Bundan əlavə, universitetlərin sonayə ilə six əlaqasına görə Qarb ölkələrinə xas olan elm, ali təhsil və istehsalın integrasiyası baş verir və bu integrasiya, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi ilə nəticələnir.

Universitetlər getdikcə daha çox elmi-tədqiqat mərkəzlərinə çevrilir, dövlət müəssisələri və sonayə şirkətlərinin sifarişi ilə nazarı və tətbiqi tədqiqatlar həyata keçirir. Bununla yanaşı, ali təhsil müəssisələrinin elmi tədqiqatlarının inkişaf etməsi ali təhsil sisteminin təkmilləşməsinə zəmin yaradır, çünki yeni elmi fikirlər və əlaqələr tədris proqramlarına daxil edilir, mütəxəssislərin keyfiyyətinin artırılmasına təmin edir.

Bələdiyələ, təhsil təsisatının başlıca təsir istiqamətləri cəmiyyətin mədəni sahəsindən təsir edir. Bununla belə innovasiya texnologiyaları diqqət mərkəzində olur və təhsil islahatları da bunları tətbiq etmək məqsədi ilə aparılır. Bununla bağlı olaraq ali təhsil müəssisələrinin bəyənəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyət kimi inkişaf istiqaməti xüsusi diqqət kəsb edir.

Rusiyadan təhsil sisteminin vahid Avropanın integrasiya çərçivəsindən qeyd olunur. Rusiya təhsil sisteminin mədəniyyət və öz fəaliyyətini təkmilləşdirməsindən ibarətdir. Bununla belə innovasiya texnologiyaları diqqət mərkəzində olur və təhsil islahatları da bunları tətbiq etmək məqsədi ilə aparılır. Bununla bağlı olaraq ali təhsil müəssisələrinin bəyənəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyət kimi inkişaf istiqaməti xüsusi diqqət kəsb edir.

Təhsil islahatının fəlsəfəsi cəhətdən nəzərdən keçirərək təhsil sahəsində an azı üç əsas meyli xüsusiş qeyd etmək olar.

Birincisi, əsas təhsil paradigməsinin bütün dünyada dayışmaya meyli (klassik təhsil modeli və sistemini bəhəri, təhsil fəlsəfəsi və səsologiyasında, humanitar elmədə yeni taməl ideyaların işlənməsi, eksperimental və alternativ məktəblərin yaradılması). İkincisi, ali təhsil müəssisəsinin və təhsilin dünya mədəniyyətinə integrasiya istiqamətində hərəkət etməsi (ali təhsilin demokratizasiyası), fasiləsiz təhsil sisteminin yaradılması, təhsilin humanitarlaşması və kompyuterləşməsi, təhsil proqramlarının azad seçilməsi, orta və ali məktəblərin müstəqilliyi əsasında müəllimlər, şagirdlər və s. cəmiyyətlərinin meydana gələsi. Lakin qeyd olunmuş strategiyanın tərəfdarları üçün meyilo xüsusi şəhəriyyatı verirlər ki, bu da rus məktəb və təhsil ənənələrinin bərpa olunmasıdır (4, səh. 27).

Lokal birləşkirlərin formallaşmasının indikli mərhələsində, yaqın ki, müstəqilliyin, ayrılmış öhdəsindən gəlməyə diqqət yetirmək lazımdır. Tarixi tələyin ümumiyyəti, orası, iqtisadi, siyasi və s. ümumiyyətin dərk edilməsi getdikcə böyük rol oynayır. Buna görə də təhsil strategiyalarına bu cür yanaşmanın tərəfdarlarının fikrinə, mədəniyyət və təhsil sahəsinin vəzifəsi məhz bu proseslərin davam etdirilməsindən.

İslahatın ümumi mənəsi təhsilin cəmiyyətə əlaqəsinin bərpa olunmasıdır. İslahatlarla etiraz edənlər çox vaxt deyirlər ki, bizim yaxşı ənənəmiz var, dəyişməyə gərək yoxdur (5, səh.42). Lakin məsələ orasındadır ki, təhsilin həm iqtisadiyyat, həm müəssisələr, həm də oxuyan və oxumaq istəyən adamlarla əlaqəsi itirilmişdir.

Təhsildəki bəhəri və onun öhdəsindən gəlməsinə dair fəlsəfi doktrinin olmaşmasını etiraz etməyin özü ənənəlidir, ilk öncə alımların və iqtimaiyyətin bu problemdə diqqətinin çəlb edilməsi baxımdan əhəmiyyət kəsb edir. Lakin konstruktiv yanaşma: nəinki təhsil fəlsəfəsi sahəsində, həm də təhsil

fəaliyyətinin bütün komponentlərinə və eləcə də bu fəaliyyətin təhsilin bütün səviyyələrində maliyyə, maddi-texniki, kadr, elmi-metodik və informasiya təminatına görə təhsil siyasi və strategiyası sahəsində prioritet problemlətinə və on başlıcası, işləyə bilən praktikəyinəməl konsepsiyaların əsaslandırılması dəha çox ənənəlidir.

Bu son dərəcə mürakəbə və çox zəhərli tələb edən məsələlərin həlli kollektiv seydlər tətbiq edir. Bununla bağlı olaraq, ali təhsil müəssisələrinin maliyyəsləşdirilməsi və elmi potensialindən yaradıcı tərəfdarca istifadə olunmaması məsələsinə dəha təsirürtülat nəzərdən keçirilmək istərdik.

Ölkədə öndəniş təhsilin inkişafı sayəsində, müxtəlif növələr təhsil müəssisələrinin təhsil xidmətlərinin müştərilərinin cəlb etməkda raqabəti artırın təhsil xidmətləri bazarı formallaşmışdır və eyni zamanda hər bir ali məktəbin müasir şəraitdə inkişaf üçün raqabət mühitinin yaradılmasının faydalılığını aktuallaşdırılmışdır. Gələcək demografik vəziyyət, dövlətin mütəxəssislərin hazırlanması üçün sifariş verəsi təhsil müəssisələrinin arasındakı raqabəti dəha da kəskinləşdirəcək, çünki onlar təhsil xidmətlərinin müştəri olan tələbələri qəbul etməyə haqq qazanımlı olacaqlar (4, səh.26). Belə raqabət şəraitində mütəxəssislərin hazırlanmasının keyfiyyəti, şübhəsiz, müasir Rusiya ali məktəbinin təhsil fəaliyyətinin aparıcı meyli olacaq.

Məlumudur ki, təhsil sisteminin ünsürlü kimi ali məktəb səsial-mədəni təsisatının, cəmiyyət sivilizasiya yolunda iştirakçı rol artan xüsusi bir növüdür.

İnsanın inkişaf dərəcəsi, cəmiyyətdə mədəniyyət və manaviyat səviyyəsi, iqtisadi, elmi-texniki, içtimai-siyasi tərəqqinin tempları, cəmiyyətin idarəe edilməsinin effektliliyi məhz dövlətin səsial-təhsil sahəsi və mütəxəssislərin hazırlanması keyfiyyətindən xeyli çox asıldır. Ali təhsil təsisatı-

nın səsial məqsədi bir yandan cəmiyyətin yüksək səviyyəsini əmək subyektlərinə olan tələbatı, digər yandan da fərdlərin bilişklərin müəyyən spektr və səviyyəsinə yiyələnməyə olan tələbatının təmin edilməsindən ibarətdir. Bu gün təhsil təsisatının cəmiyyətin həyati və tərəqqisində xüsusi, müstəsna yeri nüsubit etməyə görə yoxdur. Bununla belə, müasir elm, mədəniyyət və informasiyanın əldə edilmiş olan böyük inkanları ilə buların bütün cəmiyyətin həyatında gerçəkləşdirilməsi arasında meydana gələn çox böyük uğursuzluq həm ayı bir ölkədə, həm də dünya miqyasında yalnız təhsil sisteminin genişlənməsi və keyfiyyət səviyyəsinin qaldirılması əsasında uğurla aradan qaldırıla bilər.

Müasir ali təhsilin qarşısında duran vəzifələrdən biri müasir iqtisadiyyatın dayışan şörtlərinə cavab verə biləcək, yüksək keyfiyyətli təhsilin təmin edə biləcək, məzunların əmək bazarında raqabət qabil olmalarına səratit yarada biləcək təşkilat-idarəe mexanizminin yaradılmasıdır. Lakin içtimai proseslər sosial statusa, həmçinin əks təsir göstərə bilər.

Tarixdə təsdiq olunmuşdur ki, təhsil cəmiyyətin inkişafını müəyyən edən, cəmiyyət həyatının prioritet döyüşlərindən biridir. Ali məktəbdə şəxsiyyətin inkişafının əsası kimi sabit ietimailəşmə prosesini götürsək, dediyimizə belə dəqiqələrdən bilişlər: ali məktəbin təhsil fəaliyyətinin məqsədi təhsil keyfiyyətinin inkişaf etdirilməsindən ki, o da effektli təhsil texnologiyaları, biliyin əldə edilməsi vasitələri kimi təhsil metodləndən; kadr potensialı, professor-müəllim həyatının pəşəkarlığı və ali məktəbin fəaliyyətinin əsas şərtləri kimi elmi fəaliyyətdən birbaşa asılıdır (6, səh.43).

Inkişafın perspektiv istiqamətlərinən biri ali təhsil müəssisələrinin bəyənəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyətindən.

Bu istiqamətin əhəmiyyəti aşağıda

qeyd olunan bir sıra cəhətlərlə şərtləşdirilmişdir. Birincisi, ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyəti xarici ölkələrin təhsil müəssisələrinin təcrübəsinən faydalanañğıa yol açır və bu təcrübə həm vətən, həm də dünya xidmət bazarı üçün mütəxəssislərin hazırlanmasında həyata keçirilə bilər. İkincisi, olduqca mühüm milli ixracat resurslarından olan mövcud təhsil potensialından effektif istifadə ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətlinin maliyyəlaşdırılması üçün yeni vəsaitlər calb etməsinə imkan verəcək. Üçüncüsü, Avropanın təhsil məkanına integrasiya vətən təhsil sahəsinə investisiya vəsaitlərinin cəlb olunmasına zəmin yaradacaq, bu da, şübhəsiz, aparılan təhsil islahatının məqsədlərinə uyğundur.

Rəyçi: dos. Ə. Abbasov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Zakon RF ot 10 iyun 1992 g. № 3266-I "Əbədliyə" (red. ot 23 iyun 2008 g.) // C3 RF. 1996, №3, c. 150.

2. Fiyşer M. Filosofiya образования и комплексные исследования образования /M.İ.Fiyşer// Вопросы философии. 1995, № 11, с. 24.

3. Zotov A. Образование в конце XX века (материалы круглого стола) A.Ф.Зотов, В.И.Купцов, В.М. Розин, А.Р.Марков [и др.]. // Вопросы философии. 1992, № 9, с. 27.

4. Grigoryeva I. Filosofskie aspekty obrazovaniya. I.I.Grigoryeva //Социальные проблемы образования: методология, теория, технологии. Saratov, 1999, с. 27.

5. Aleksandrova R. Filosofiya образования. Rossijskij zarebjekja: duxovno-nравstvennye isskaniya /R.I.Aleksandrova, A.I.Belkin. //Rossijskij zarebjekja: obrazo-

vaniye, pedagogika, kultura, 20-50-e godы XX veka. Saransk, 2003, c.42.

6. Krikunov A. K analizу konцепции образования В.В.Розанова /A.Krikunov // Alma mater. 1998, № 4, c.43.

Ш.Т.Валеревна

Философия образования как сформированная область на основе научных знаний

Резюме

В статье говорится о философии образования и предстоящих задачах в этой области.

Затрагиваются проблемы комплексного исследования образования в высшей школе; пути совершенствования подготовки выпускников, востребованных на сегодняшний день.

Sh.T.Valeryevna

Establishment of education philosophy as a field of science

Summary

In this article it is noted that education philosophy effects the changes of developing scientific, cultural and moral virtues in the society. Education philosophy is introduced as a process of understanding scientific knowledge which existed as a process of independent sphere of knowledge.

TƏHSİLALANLARLA TƏRBİYƏ İŞİNİN TƏŞKİLİ TEXNOLOGİYALARI

Şəhla Cəlilzadə,
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun doktorantu
(Salyan şəhəri)

Açar sözlər: tərbiyə texnologiyası, mənəvi tərbiyə, globallaşan dövr, tələbə şəxsiyyəti, məqsədönlü planlı, mütəşəkkil.

Ключевые слова: образовательная технология, нравственное воспитание, эпоха глобализации, личность студента, целевостремленный, планирующий, организованный.

Key words: educational technology, moral education, the era of globalization, the identity of the student, purposeful, planned, organized.

"Azərbaycan Respublikasında təhsil inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyət planı"nda aydın göstərilmişdir ki, təsəkkürün və şəxsiyyətin inkişafına yönəldilmiş innovativ təlimdə təhsilşəhərlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır, yeni kurikulumlarla və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan mexanizmlər yaradılmalıdır. Bu baxımdan müasir dövrdə tərbiyə sisteminin formallaşdırılmasına ciddi ehtiyacın olduğu bir surətət kimi çıxış edir. Əlbəttə, bu, ilk mənbədən dövrdən baş verən globallaşma prosesi ilə sərtləndirilməlidir. Artıq ali məktəblərdə bu sahədə işlər sürətləndirilməyə başlanmışdır. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda "Müasir tərbiyə sisteminin vəziyyəti: axtarışlar, problemlər, təkliflər" mövsüsündə keçirilən respublika konfransı da məhz bu aktual məsələyə həsr olunmuşdu. Üç istiqamətdə (Təlim-tərbiyə prosesinin elmi-nazarı və praktik məsələləri; tərbiyənin psixoloji problemləri və onun şəxsiyyətin formallaşmasına təsir; müasir dövrdə mənəvi-əxlaqi tərbiyənin ümumi problemləri) işləyən bölmələrdə müzakirə

olunan 159 tezisin hər biri konkret mövzuya ətrafında müəyyən olunan tədqiqat nəticələri bu sahədə dəyərlə mənbə kimi əhəmiyyət daşıyır.

Cəmiyyətdə tərbiyənin başlıca vəzifələrindən biri xalqın mili-mənəvi dayarlılından təsirli kimi istifadə etməkdir.

Ülə öndər Heydər Əliyevin problemlə bağlı dediyi konseptual fikirlər bütün dövrlər üçün dəyərlərdir: "Mənəvi tərbiyə prosesinin elmi təskil, onun məqsəd və vəsütlərinin qarşılıqlı münasibatlı masolaları, əhalinin müxtəlif sosial və yaş kateqoriyalarının tərbiyəsi xüsusiyyətlərinin əydinləndirilməsi aktual əhəmiyyətə malikdir" (3. sah.105).

Tərbiyə haqqında bütün dövrlərdə nəzəriyyələrin irəli sürüləsinə baxmayaq onların praktik həllini reallaşdırmaqdə texnologiyaların yaradılmasına ehtiyac olmustur. Cənubi dəhər yaşı nəsil həmişə özünün təcrübəsini, enerjisini, inanlığını böyütən nəslə ötürmək üçün səmərəli yollar, texnologiyalar axtarmaq məcburiyyətində olmuşdur.

Globallaşan dövrdə tərbiyənin texnologiyasının müasir tələblər səviyyəsində